

ÇATILARI BAKIMINDAN FİİLLER

Fiillerin nesnelere, öznelerine göre olan özelliklerine çatı adı verilir. Çatı özelliği yüklemi fiil olan cümlelerde aranır. Yüklemi isim olan cümlelerde çatı özelliği aranmaz.

Rahat bir işim, sıcak bir odam var. (isim cümlesi)

Simurg, Kaf Dağı'nın ardında yaşayan, kuşların sultanı bir masal kuşudur. (isim cümlesi)

Ceviz, bu tür açık alanlar için vazgeçilmez bir ağaçtır. (isim cümlesi)

Fiilde çatı konusu, eylemin cümledeki nesneyle ve özneyle olan ilişkisi bakımından ikiye ayrılır:

1. Nesnesine Göre Fiiller

- Geçişli Fiil
- Geçişsiz Fiil
- Oldurgan fiiller
- Ettirgen fiiller

2. Öznesine Göre Fiiller

- Etken Fiil
- Edilgen Fiil
- Dönüştürücü fiiller
- İşteş fiiller

1. Nesnelere Göre Fiiller

Eylemler nesne alıp alamaması bakımından **geçişli ve geçişsiz** olmak üzere ikiye ayrılır.

a. Geçişli Fiiller

Nesne alabilen fiillerdir. (Cümlede nesne varsa veya nesne sonradan eklenebiliyorsa cümlenin yüklemi geçişli bir fiildir demektir.)

Cümlede nesneyi buldurmaya yönelik olan “neyi, kimi ve ne” sorularına cevap verebilen fiillerdir.

Geçişli fiiller, başına “onu” kelimesi geldiğinde anlamlı bir ifade oluştururlar. (Çünkü onu kelimesi cümlede nesne görevinde bulunur)

Örn:

Bozulan televizyonu hemen tamir etti.

- Neyi tamir etti = bozulan televizyonu = Nesne = Geçişli fiil

Marketten meyve ve sebze aldım.

- Ne aldım = meyve ve sebze = Nesne = Geçişli fiil

Soğanı elleriyle kırıp yerdı.

- Neyi yerdı = Soğanı = Nesne = Geçişli fiil

Bu çiçekleri öğretmenime aldım.

-Neyi aldım? = çiçekleri = nesne = geçişli fiil

Yarım saattir binanın kapısında taksi bekliyoruz.

-Ne? = taksi = nesne = geçişli fiil

Kendime çok güzel bir elbise alacağım.

-Ne alacağım? = elbise = nesne = geçişli fiil

Bilgisayarı hediye edeceğim.

-Neyi? = bilgisayar = nesne = geçişli fiil

Banka müdürleri, talihli genci sürekli arıyorlar.

-Kimi? = talihli genci = nesne = geçişli fiil

UYARI: Bir fiilin geçişli olması için cümlede mutlaka nesnenin bulunması şart değildir! Yükleme geçişli fiil olduğu halde bazı cümlelerde nesne bulunmaz. Yani yükleme sorulan “neyi, kimi, ne” sorularına cevap verebilen bir nesnenin cümle içinde varlığından söz edilemez (Bu duruma bir nevi “gizli nesne” denilebilir.). Böyle durumlarda, cümlenin yüklemi olan fiilin başına “onu” kelimesini getirerek fiilin aslında geçişli olduğunun sağlamasını yapabiliriz ya da cümleye uygun bir nesne getirebiliriz.

- Havalimanında yaklaşık yarım saat **bekledim**.

Yüklem = bekledim.

Kim bekledi = ben = **Gizli özne**

Nerede bekledim = Havalimanında = **Dolaylı tümleç**

Ne kadar bekledim = yaklaşık yarım saat = **Zarf tümleci**

-Yukarıdaki cümlede nesne bulunmadığı halde yüklem “onu bekledim” şeklinde kullanılabildiği için ya da “kardeşimi bekledim” şeklinde dışarıdan bir nesne getirilebildiği için geçişli bir fiildir.

- Hiç sıkılmadan, büyük bir keyifle **dinlerdik**. (Onu/ dinlerdik = geçişli fiil)
- Kimse girmesin diye sonuna kadar **kilitledi**. (Onu/ kilitledi = geçişli fiil)
- Üç işçi bir haftada boyadı.

- Bir solukta ve keyifle okudum.
- Ders başladı ama hâlâ gelmediler.
- Diploma törenine davet ettin mi?

b.Geçişsiz Fiiller

Nesne alamayan fiillerdir. Cümleye dışarıdan herhangi bir nesnenin getirilemediği fiillerdir.

Yükleme sorulan ve nesneyi buldurmaya yönelik olan “neyi, kimi ve ne” sorularına cevap veremeyen fiillerdir.

Geçişsiz fiillerin başına “onu” kelimesi getirmeye çalıştığınızda anlamsal bir bozukluk ile karşılaşsınız.

Örn:

- Bu olaydan sonra tamamen **içine kapandı**.

Neyi içine kapandı?

Kimi içine kapandı? = cevap yok çünkü nesnesi yok = yüklem geçişsiz fiildir

Ne içine kapandı?

- Beni görünce hemen boynuma **sarıldı**.

Neyi sarıldı?

Kimi sarıldı? = nesne yok = geçişsiz fiil

Ne sarıldı?

- Yorgunluktan gelir gelmez yatağına **uzandı**.

Neyi uzandı?

Kimi uzandı? = cevap yok çünkü nesnesi yok = geçişsiz fiil

Ne uzandı?

Arka sıradaki öğrenci sürekli gülüyor.

Teyzem televizyonun karşısında uyumuş.

Yan masadaki kız deminden beri sana bakıyor.

Çoğu insan, dışçiden korkar.

Babam uyuyor, annem kanepede oturuyordu.

Kelebek yere düştü.

Ağaçlar yakında yeşerecek.

Fırtına üç gün sürdü.

Son günlerde biraz durgunlaştı.

UYARI: Dilimizde bazı kelimeler cümle içinde kazandıkları anlamları ile **hem geçişli hem de geçişsiz şekilde** kullanılabilmektedir.

Yolda köpek sürüsü ile karşılaştığımdan eve kadar **koştum**. (Geçişsiz)

Beden eğitimi öğretmenliği için **dört yüz metreyi** iki dakikada **koştum**. (Geçişli)

Odanın içinde sabahtan beri **dolaşıyordu**. (Geçişsiz) (Neyi dolaşıyordu = ?)

Bu tarihi sarayı keyifle **dolaşıyordu**. (Geçişli) (Neyi dolaşıyordu = Bu tarihi sarayı)

c) Oldurgan Çatılı Fiiller:

Geçişsiz bir fiilin “-r, -t, -tır” eklerinden birini almasıyla geçişli hale getirilmesiyle oluşan fiile “**oldurgan çatılı fiil**” denilmektedir. Bu ekler sözcüğe eklenirken ses olaylarına göre “-r, -(ı)r, -(i)r, -(u)r, -(ü)r, / -t, -(ı)t, -(i)t, -(u)t, -(ü)t / -dır, -dir, -dur, -dür, --tır, -tir, -tur, -tür” şekillerini de alabilirler.

Oldurgan Fiil Örnekleri:

<u>Geçişsiz fiil</u>	<u>Oldurgan Eylem</u>
Onu / uyu-mak >	Onu/ uyu- t -mak
Onu / kaç-mak >	Onu/ kaç- ır -mak
Onu / düş-mek >	Onu/ düş- ür -mek
Onu / gül-mek >	Onu/ gül- dür -mek
Onu / ağla-mak >	Onu/ ağla- t -mak

Oldurgan Fiillere Örnek Cümleler:

Arkadaşımın bu hareketi beni çok kork**uttu**.

Misafirleri için bütün bir hindiyi piş**irdi**.

Oyuncularını iki gün boyunca dinlend**irdi**.

Komik hareketleriyle hepimizi güldür**dü**.

Geride bıraktığı sözlerle hep kendini hatırlatt**ı**.

d) Ettirgen Çatılı Fiiller:

Geçişli bir fiilin kök ya da gövdesine “-r, -t, -tır” eklerinden birinin veya ikisinin üst üste getirilmesiyle oluşturulan, bunun sonucunda geçişlilik derecesi arttırılan (bir nevi çift geçişli) fiillere “**ettirgen çatılı eylemler**” denir.

Ettirgen Fiil Örnekleri:

<u>Geçişli Fiil</u>	<u>Ettirgen Eylem</u>	<u>Ettirgen Eylem</u>
Onu / temizle-mek >	Onu / temizle- t -mek >	Onu / temizle- t-tir -mek
Onu / sil-mek >	Onu / sil- dir -mek >	Onu / sil- dir-t -mek
Onu / bul-mak >	Onu / bul- dur -mak >	Onu / bul- dur-t -mak
Onu / kes-mek >	Onu / kes- tir -mek >	Onu / kes- tir-t -mek

Onu / iç-mek

>

Onu / iç-ir-mek

-

Not: Ettirgen fiillerde, eylem çoğunlukla özne tarafından değil de bir aracı tarafından yapılır, özne işi ya ikinci bir kişiye yaptırır ya da ikinci kişiyi aracı koyarak üçüncü kişiye yaptırır.

- Doğan paketleri al-**dır**-dı. (Almak eylemi Doğan tarafından ikinci bir kişiye yaptırılmıştır.)
- Doğan paketleri al-**dır-t**-tı. (Almak eylemi aracı olan ikinci kişi tarafından üçüncü bir kişiye yaptırılmıştır.)
- Annesi çocuğa ilacı zorla iç-**ir**-di. (İçirme işini özne (annesi) yapmıştır. Nadir de olsa işin özne tarafından yapıldığı ettirgen fiiller vardır.)

Ettirgen Fiillere Örnek Cümleler:

- Sedef'i Ankara'da büyük dayısı okuttu.
- Bal mumundan heykelini yap**tı**rılmış.
- Olayların aslını çevresindekilere sord**ur**ttu.
- Yeni şirketin tanıtımı için broşür bast**ı**rdı.
- Misafirlerin tümünü havaalanından ald**ı**rdı.

Ettirgen ile Oldurgan Arasındaki Fark Nedir?

1-İkisi de “-r, -t, -tır” eklerini alırlar.

2-Bu ekler ettirgen fiilde geçişli bir köke, oldurgan fiilde ise geçişsiz köke gelir.

3-Ettirgen fiillerde işi yapan bir aracı bulunurken, oldurgan fiilde böyle bir aracı bulunmaz, özne doğrudan fiili kendi gerçekleştirir.

2-Öznesine Göre Fiiller

Öznenin eylemi kendi yapıp yapmaması, başkasının yaptığı işten etkilenmesi, kendi yaptığı işten yine kendi etkilenmesi ve eylemi başkalarıyla ortak yapması bakımından öznesine göre fiiller “etken”, “edilgen”, “dönüşlü” ve “işteş” fiiller olarak adlandırılır.

a)Etken Fiiller:

Cümlede bildirilen işin, hareketin **gerçek özne tarafında bizzat** gerçekleştirildiği fiillere “**etken fiil**” denir. Etken çatılı fiillere, gerçek öznenin aktif olduğu fiiller de diyebiliriz.

Yüklemin anlattığı işi üstüne almış, yargının oluşmasını sağlamış, yüklem bildirdiği işi bizzat kendisi yapan öznelerdir. Gerçek özneler cümlede açık şekilde bulunup bulunmamasına gizli özne ve açık özne şeklinde iki şekilde bulunabilir.

Örn: “Çocuklar kitaplarını unuttular.” cümlesindeki unuttular eylemi etkindir. Çünkü eylemi yapan özne bellidir (çocuklar) ve aktiftir. “Balıkçılar, ağları çekti.” cümlesindeki “çekti” eylemi de etkindir. Çünkü çekme eylemini yapan özne “balıkçılardır” bellidir ve özne gerçek öznedir.

Bu fiiller “-I, -n” çatı ekleri almazlar. Doğrudan doğruya kendi anlamlarıyla kullanılırlar.

Etken Çatılı Cümle Örnekleri:

-Babam bahçenin kapısını onardı.

Yüklem = onardı kim onardı? = Babam = Gerçek özne / Etken

-Şairler insanı tanımayı başaramazlarsa şirden uzaklaşırlar.

Yüklem = uzaklaşırlar kim uzaklaşır? = Şairler = Gerçek Özne / Etken

-Hızla yağın yağmurun altında arabaya doğru koştuk.

Yüklem = koştuk kim koştu? = biz = gizli (gerçek) özne / Etken

-Sahneye çıkınca önce salondakileri başımla selamladım.

Yüklem = selamladım kim selamladı? = Ben = gizli (gerçek) özne / Etken

UYARI: Gizli özne de cümledeki eylemi bizzat kendisi yaptığından gerçek özne olarak incelenir, bu yüzden cümlede özne gizli şekilde verilse bile yüklem etken çatılı fiil olur. Biz gizli öznenin varlığını yüklemdeki şahıs ekinden anlarız.

b) Edilgen Fiiller:

Etken çatılı fiillere “-I, veya -n” çatı eklerinden uygun olanı getirdiğimizde, fiil “**kim tarafından yapıldığı belli olmayan**” bir anlam kazanır. Çatı eki almış olan, bu yüzden de eylemi gerçekleştiren kişi ya da varlığın belli olmadığı fiillere “**edilgen çatılı fiiller**” diyoruz. Örneğin;

- Burak soruları çözdü. (Çözme işini yapan belli mi? = Burak = Etken çatılı)
- Sorular çözüldü. (Çözme işini kim yaptı belli mi? Değil = Edilgen çatılı = “I” çatı eki)

ÖNEMLİ: Edilgen eylemle kurulmuş cümlelerde özne, gerçek özne değildir. Aslında normalde nesne görevindeki öge, gerçek özne belli olmadığından özne görevini üzerine almakta ve sözde özne olmaktadır. Örneğin “Ağlar çekildi.” cümlesinde çekme işini yapanlar (yani gerçek özne) belli değildir. Ağlar sadece çekme işinden etkilenen durumundadır. Bu nedenle sözde öznedir. “Çocuklar evde unutuldu.” Cümlesinde de çocuklar etken (aktif) değil edilgendir. Çünkü unutmaya eylemini yapanlar başkalarıdır ve belli değildir. Edilgen fiillere “**kim tarafından**” sorusunu sorarsanız cümlede hiç bir öge size cevap vermeyecektir.

UYARI: Edilgen eylemlerin gerçek özneleri kimi zaman örtülü özne şeklinde cümlede yer alabilir. Örtülü öznelerin olduğu cümlelerde yüklemde “-l, ve -n” edilgenlik eki yer alır.

“Örtülü Özne= Edilgen çatılı fillerin yüklem olduğu bazı cümlelerde, hem işi yapan hem de işten etkilenen varlık birlikte yer almasına rağmen, işi yapan varlık “-ce” eki veya “tarafından” gibi yardımcı bir sözcükle birlikte kullanıldığından açık özne özelliği göstermez. Böyle bir durumda işi yapan varlık örtülü özne olarak kabul edilir.”

- Bu binayı Hasan usta **yaptı**. (Etken) = Özne: Hasan Usta
Bu bina Hasan usta tarafından **yapıldı**. (Edilgen) = Örtülü özne: Hasan Usta tarafından
- Onun başkan olmasına sınıf **karar verdi**. (Etken) = Özne: sınıf
Onun başkan olmasına sınıfça **karar verildi**. (Edilgen) = Örtülü özne: sınıfça

Edilgen Çatılı Cümle Örnekleri:

İtfaiye yangını kısa sürede söndürdü. (Etken) = Özne: İtfaiye

Yangın kısa sürede söndürüldü. (Edilgen) = Sözde özne: Yangın

Editör kitaptaki yanlışları düzeltti. (Etken) = Özne: Editör

Kitaptaki yanlışlar düzeltildi. (Edilgen) = Sözde özne = Kitaptaki yanlışlar

Usta, duvarları tamir etti. (Etken) = Özne: Usta

Duvarlar tamir edildi. (Edilgen) = Sözde özne: Duvarlar

Belediye ağaçları budadı, yolları asfaltladı. (Etken)= Özne: Belediye

Ağaçlar budandı, yollar asfaltlandı. (Edilgen) = Sözde özne: Ağaçlar

Odanın her yerini süsledi. (Etken) = Özne: O (Gizli özne)

Onanın her yeri süslendi. (Edilgen) = Sözde Özne: Odanın her yeri

c) Dönüşlü Fiiller:

Dönüşlü fiiller de, edilgen fiiller gibi, eylem kök ya da gövdelerinde “-l, -n” çatı ekleri getirilerek yapılan eylemlerdir. Dönüşlü fiillerde **eylemin kim tarafından yapıldığı bilinmekte** (gerçek özne) ve bu yapılan **işten etkilenen yine özne** olmaktadır. Yani işi yapan da işten etkilenen de öznenin kendisidir.

Örn:

- Fadime odayı süsledi. (Süsleme işini kim yaptı = Fadime = bu işten kim etkilendi = oda = Etken)
- Oda süslendi. (Oda kim tarafından süslendi = bilinmiyor = “n” çatı ekini almış = Edilgen)
- Fadime süslendi. (Süslenme işini kim yaptı = Fadime = bu işten kim etkilendi = Fadime = “n” çatı ekini almış = Dönüşlü)
- **Çocuk** babasının kollarına **atıldı**. (Gerçek özne + “l” çatı eki = Dönüşlü)
- **Genç kız** camın önünden **çekildi**. (Gerçek özne + “l” çatı eki = Dönüşlü)

Dönüşlü Çatılı Cümle Örnekleri:

İki yıllık eşinden tek celsede boşandı.

Spora gittiği günden beri hep dengeli beslendi.

Oktay yangını görünce itfaiyeye haber vermek için telefona sarıldı.

Dayım her fırsatta çocuklarının başarısıyla övünürdü.

Gideceğimi haber vermediğim için bana kırılmış.

Kardeşim tişörtüne sıcak su dökülünce hemen soyundu.

Murat, eve gider gitmez yıkandı.

d) İşteş Fiiller:

İşteş fiiller, eylem kök ya da gövdelerine “ş” çatı ekinin getirilmesiyle oluşturulur. Bu ek, sesli harf ile biten fiil tabanlarına “-ş” şekliyle; sessiz harf ile bitenlere ise ünlü uyumu doğrultusunda “-ış, -iş, -uş, -üş” biçimiyle eklenir. Fiilin belirttiği iş bu ek sayesinde birden fazla kişi tarafından ya “*karşılıklı olarak*” ya da “*birlikte/beraberce*” yapıma anlamı kazanır. İşteş fiil olması için fiil bu iki unsurdan birini mutlaka taşımalıdır.

d.1) Bir işi karşılıklı yapma anlamı: Bir işin karşılıklı yapılabilmesi için için en az iki kişiye ihtiyaç vardır, bunu işteşlik eki sağlamaktadır. Burada eylemi yapanlar aynı işi yaparken kendilerini hedef alırlar. Örneğin;

- Orhan Yalçın'ı tanıdı + Yalçın Orhan'ı tanıdı = Orhan ile Yalçın tanıştılar.
- O bana baktı + ben ona baktım = Biz bakıştık.

Karşılıklı Yapılan İşteş Fiil örnekleri: dövüş(mek), vuruş(mak), kucaklaş(mak), selamlaş(mak), itiş(mek), tartış(mak), haberleş(mek), atış(mak), öpüş(mek), araş(mak), görüş(mek), seviş(mek), buluş(mak), yazış(mak), anlaşı(mak), çekiş(mek), bağrış(mak), çatış(mak), karşılaş(mak), ödeş(mek), vb.

d.2) Bir işi birlikte yapma anlamı: Eylem yine birden çok kişi tarafından aynı yerde ve aynı anda yapılmaktadır. Bu kez özneler ortak bir hedef üzerine birlikte hareket ederler.

- Maviş öttü. + boncuk öttü. + fıstık öttü. = Kuşlar ötüştüler.
- Yalçın güldü. + Oğuz güldü. + Orhan güldü. = Orhan, Yalçın ve Oğuz gülüştüler.

Birlikte Yapılan İşteş Fiil Örnekleri: uçuş(mak), ağlaş(mak), kaçış(mak), ötüş(mek), bekleş(mek), gülüş(mek), koşuş(mak), doluş(mak), meleş(mek), kapış(mak), vb.

NOT: Fiillerden bazıları doğrudan “ş” işteşlik eki almadığı halde, kalıplaşarak birden fazla kişi tarafından yapılma anlamı kazandıkları için işteş olarak kabul edilirler.

- Uzunca bir zamandan sonra tekrar barıştılar.
- **Diğer örnekler:** savaş(mak), güreş(mek), kavuş(mak), çiftleş(mek), dertleş(mek), sözleş(mek), yüzleş(mek) vb.

2.EK-FİİL

Tanım: Mastar olarak bir anlamı olmayan, isim ve isim soylu sözcüklere gelerek onların cümlede yüklem olarak kullanılmalarını sağlayan ve çekimlenmiş fiillere gelerek birleşik çekimli fiiller oluşturan “imek” fiiline denir.

Ekfiil “i”(mek) fiilidir ve tek başına bir anlamı yoktur. Ek-fiilin iki görevi vardır: a) İsim ve isim soylu kelimelere gelerek bu kelimelerin cümlede yüklem olmasını sağlar. (O iyi bir öğrenciydi.) b) Çekimlenmiş fiillere gelerek birleşik zamanlı fiiller yapar. (Koşuyordum)

a) İsim ve isim soylu kelimelere gelerek bu kelimelerin cümlede yüklem olmasını sağlar: “-imek” fiilinin dört basit zamanda çekimi vardır: 1) Geniş zaman 2) Görülen Geçmiş Zaman 3) Duyulan Geçmiş Zaman 4) Dilek- Şart Kip

Dikkat: Ek-fiilin bu dört zaman ve kipten başka zaman ve kipte çekimi yapılamaz. Dikkat:Ek-fiilin olumsuzunu yaparken isim olan kelimelere “değil” olumsuzluk kelimesini ekleriz. Aşağıdaki örneklerde ekfiilin olumsuz çekimi görülmektedir. Diğer fiillerin “-ma, -me” ile, ekfiilin “değil” ile olumsuz yapılması, ek-fiilin bulunmasını oldukça kolaylaştırır.

1) Geniş Zaman:Ek-fiilin bu zamana göre çekiminde 1. ve 2. kişi ekleri geniş zaman eklerinin görevini üstlenmiştir.Üçüncü kişilerde –dir eki kullanılır.

Şahıslar Kişi ekleri Zaman ekleri Olumlu çekimi Olumsuz çekimi 1.tekil kişi Kişi ekleri Zaman ekleri Olumlu çekimi Olumsuz çekimi 2.tekil kişi -im - **Temiz-im, Temiz değil-im** 3.tekil kişi -sin - **Temiz-sin ,Temiz değil-sin** 1.çoğul kişi - -dir **Temiz-dir, Temiz değil-dir** 2.çoğul kişi -iz - **Temiz-iz, Temiz değil-iz** 3.çoğul kişi -siniz - **Temiz-siniz, Temiz değil-siniz.**

2) Görülen Geçmiş Zaman:Ad ve ad soylu sözcüklere –idi(-dı,-di,-du,-dü,-tı,-ti,-tu,-tü)eki getirilerek yapılır.Bu ek hem bitişik hem de ayrı yazılabilir.Bitişik yazıldığında ünlü uyumuna ve ünsüz benzeşmesine girerek – dı,-di,-du,-dü,-tı,-ti,-tu,-tü olur: Örnek:

Şahıslar Kişi ekleri Zaman ekleri Olumlu çekimi Olumsuz çekimi 1.tekil kişi -m -i-di **Temiz-di-m, Temiz değil-di-m** 2.tekil kişi -n - i-di **Temiz-di-n, Temiz değil-di-n** 3.tekil kişi- i-di **Temiz-di ,Temiz değil-di** 1.çoğul kişi -k - i-di **Temiz-di-k, Temiz değil-di-k** 2.çoğul kişi -niz - i-di **Temiz-di-niz, Temiz değil-di-niz** 3.çoğul kişi --lar,-ler - i-di **Temiz-di-ler, Temiz değil-di-ler.**

Duyulan Geçmiş Zaman:Ad ve ad soylu sözcüklere –mış,-miş,-muş,-müş ekleri getirilerek yapılır. Daha (3 çok sözcüğe bitişik yazılır. Örnek:Yemek güzelmış.

Sahıslar Kişi ekleri Zaman ekleri Olumlu çekimi Olumsuz çekimi 1.tekil kişi -im -i-miş Temiz-miş-im
Temiz değil-miş-im 2.tekil kişi -sin - i-miş Temiz-miş-sin Temiz değil-miş-sin 3.tekil kişi - - i-miş Temiz-miş
Temiz değil-miş 1.çoğul kişi -iz - i-miş Temiz-miş-iz Temiz değil-miş-iz 2.çoğul kişi -sınız - i-miş Temiz-miş-
sınız Temiz değil-miş-sınız 3.çoğul kişi --lar,-ler - i-miş Temiz-miş-ler Temiz değil-miş-ler.

4) Dilek-Şart Kipi: Ad ve ad soylu sözcüklere -ise(-sa,-se)eki getirilerek yapılır.Daha çok sözcüğe bitişik yazılır. Örnek:Yemek güzelse...

Sahıslar Kişi ekleri Zaman ekleri Olumlu çekimi Olumsuz çekimi 1.tekil kişi -m -i-se Temiz-se-m Temiz
değil-se-m 2.tekil kişi -n - i-se Temiz-se-n Temiz değil-se-n 3.tekil kişi - - i-se Temiz-se Temiz değil-se 1.çoğul
kişi -k - i-se Temiz-se-k Temiz değil-se-k 2.çoğul kişi -niz - i-se Temiz-se-niz Temiz değil-se-niz 3.çoğul kişi --
lar,-ler - i-se Temiz-se-ler Temiz değil-se-ler

EK-FİİLİN SORU ŞEKLİ: Bu fiilin soru şekli de diğer fiillerde olduğu gibi “mi” ile yapılır. “mi” sözü isimle ek-fiil arasına girerek kullanılır. Öğretmendim - Öğretmen miydim? Doktormuş - Doktor muymuş? Şairim - Şair miyim?

b) Çekimlenmiş fiillere gelerek birleşik zamanlı fiiller yapar. (Koşuyordum)

Basit zamanlı fiil, fiilin tek bir zaman veya kip bildirecek şekilde çekimlenmesiydi. Bileşik zamanlı fiil ise, fiilin birden çok kip ve zaman bildirecek biçimde çekimlenmesiyle oluşur. Basit çekimli fiillere ek fiil getirilmesiyle yapılır.

Birleşik zamanlı fiiller üç grupta incelenir.

Hikaye birleşik zaman : Fiilin basit çekiminden sonra ek fiilin "idi" şekli getirilerek yapılır. gel - miş - idi - .a
m gelmiştim örneğinde, fiilin çekimini adlandırırken "gelmek fiilinin öğrenilen geçmiş zamanının hikâyesi"
deriz. Biliyorduk (bilmek fiilinin şimdiki zamanının hikâyesi) Bildiydik Bilmiştik Bilirdik Bildiydik
Bilmeliydik (bilmek fiilinin gereklilik kipinin hikâyesi)

b. Rivayet birleşik zaman: Fiilin basit çekiminden sonra ek fiilin "imiş" şekli getirilerek yapılır. gel - ecek - imiş - m gelecekmişim.

Biliyormuşum (bilmek fiilinin şimdiki zamanının rivayeti) Bilecekmişim Bilmişmişim Bilirmişim
Bilmeliymişim (bilmek fiilinin gereklilik kipinin rivayeti) Bilseymişim Bileymişim işim.

c. Şart bileşik çekim : Fiilin basit çekiminden sonra ek fiilin "ise" şekli getirilerek yapılır. Bil - ecek - ise
bilecekse Biliyorsanız (bilmek fiilinin şimdiki zamanının şartı) Bildiyse Bilmişse Bildiyse Bilirse Bilmeliyse
(bilmek fiilinin gereklilik kipinin rivayeti)

3.BİRLEŞİK SÖZCÜKLER

Birleşik Sözcük

İki sözcüğün bir araya gelerek oluşturduğu yeni sözcüklerdir. Bileşik sözcükleri, uzun ve ayrıntılı bir konu olduğu için türlerine göre sınıflandırarak anlatmayı tercih edeceğiz.

A. Birleşik İsim

İki sözcüğün bir araya gelerek oluşturduğu sözcüklerdir. Bileşik isimler şu şekillerde oluşur:

İsim soylu sözcüklerin bir araya gelmesiyle oluşur. (isim + isim)

aslanagzı, gökyüzü, hanımeli...

Sıfatların isim soylu sözcüklerle bir araya gelmesiyle oluşur. (sıfat + isim)

anayasa, Eskişehir, Kocatepe...

İsim soylu sözcüklerle fiillerin bir araya gelmesiyle oluşur. (isim + fiil)

varyemez, mirasyedi, imambayıldı...

Fiil soylu sözcüklerin bir araya gelmesiyle oluşur. (fiil + fiil)

vurdumduymaz, biçerdöver, gelgit...

İsim soylu sözcüklerle fiilimsilerin bir araya gelmesiyle oluşur. (isim + fiilimsi)

gökdelen, cankurtaran, kardelen...

(fiilimsi + isim)

bilirkişi, yanardağ, atardamar

Yansıma sözcüklerin bir araya gelmesiyle oluşur. (yansıma + yansıma)

çıtçıt, gırgır, şakşak...

B. Bileşik Sıfat

İki sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşan, sıfat görevinde kullanılan sözcüklerdir. İki sözcüğün bir araya gelerek tek bir kavramı karşılamasıyla oluşan sıfatlara, “anlamca kaynaşmış bileşik sıfat” denir.

*Gün geçtikçe **vurdumduymaz** bir toplum oluyoruz.*

*Toplumda **boşboğaz** insanlar sevilmez.*

*Annesi ona **kahverengi** bir kazak almış.*

*Sana **birkaç** soru soracağım.*

*O, **hiçbir** zaman yalan konuşmazdı.*

Biçimsel olarak ayrı yazılmalarına karşın belli bir kurala bağlı olarak oluşan sıfatlara “kurallı bileşik sıfat” denir. Bunlar aşağıdaki şekillerde oluşturulur:

Sıfat ve takısız ad tamlamalarına “-lı, -li, -lık, -lik, -sız, -siz” eki getirilerek bileşik sıfat (sıfat grubu) yapılır.

kırmızı şapka – lı kız

iyi huy – lu çocuk

taş duvar – lı bahçe

kurşun kubbe – li camii

Sıfat tamlamalarında sıfatla isim yer değiştirilip isme iyelik eki (-i, -i, -sı, -si) getirilerek bileşik sıfat (sıfat grubu) yapılır.

bahçe – si büyük konak (büyük bahçe)

kapı – sı açık ev (açık kapı)

kalp – i temiz insanlar (temiz kalp)

saç – ı uzun çocuk (uzun saç)

orman -ı güzel köy (güzel orman)

C. Bileşik Fiil

Birden fazla sözcüğün bir araya gelerek oluşturduğu fiillerdir. Bileşik fiiller oluşturulma biçimlerine göre üçe ayrılır:

1. Yardımcı Fiille Yapılan Bileşik Fiil

İsim soylu bir sözcüğün yardımcı bir fiille (olmak, etmek, eylemek, kılmak, buyurmak) bir araya gelerek oluşturduğu bileşik fiildir. Günümüzde daha çok, “etmek” ve “olmak” yardımcı fiilleri kullanılmaktadır.

Soğuklardan hasta oldu. (hasta + olmak)

Tanıştığımızı memnun oldum. (memnun + olmak)

Onlar bize yardım etti. (yardım + etmek)

*Bu olay hepimizi **mutlu etti**.* (mutlu + etmek)

*Hastamız iki günde **iyi oldu**.* (iyi + olmak)

Not: Bazı yabancı asıllı sözcüklerle bu tür bileşik fiil yapıldığında ses düşmesi veya ses türemesi görülür. Bu bileşik fiiller bitişik yazılır.

emir etmek > emretmek (ses düşmesi)

kayıp olmak > kaybolmak (ses düşmesi)

sabır etmek > sabretmek (ses düşmesi)

his etmek > hissetmek (ses türemesi)

af etmek > affetmek (ses türemesi)

ret etmek > reddetmek (ses türemesi)

Not: Bazı bileşik fiiller oluşturulurken hiçbir ses olayı meydana gelmez. Bu fiilleri oluşturan sözcükler arasında ulama olduğu için bitişik gibi okunur. Ancak yazımda ayrı yazılır.

terk etmek

park etmek

fark etmek

ayırt etmek

Not: Bazı durumlarda “olmak” ve “etmek” yardımcı fiil değil, asıl fiil olarak kullanılır.

*Bu arsa ne kadar **eder**?*

*Henüz akşam **olmadı**.*

*Sokakta kavga **olmuş**.*

2. Kurallı Bileşik Fiil

İki fiilin belli kurallarla bir araya gelmesiyle oluşur. Bu fiillerden birisi kalıplaşmış şekilde kullanılır. Kurallı bileşik fiiller oluşturulma biçimlerine göre dörde ayrılır:

a. Yeterlik Fiili (fiil + ebilmek)

Cümleye bir işi yapabilme, bir işi yapmaya gücü yetme anlamı katar.

Sen, bu valizi tek başına yukarı çıkarabilirsin.

Bu soruyu rahatlıkla çözebilirim.

Not: Yeterlik fiilinin olumsuzunda “ebilmek” kalıbının “-bil-” bölümü düşer

yazabilmek > yazamamak

(yazabilmemek değil)

Çocuk çantayı zorla taşıyabildi.

Çocuk çantayı taşıyamadı.

Çocuk çantayı taşımadı.

Bu cümlelerden birincisinde “taşıyabildi” eylemi yeterlik fiilinin olumlu kullanımıdır. İkinci cümledeki “taşıyamadı” fiili, yeterlik fiilinin olumsuz kullanımıdır. Üçüncü cümledeki “taşımadı” fiili ise “taşımak” fiilinin olumsuz kullanımıdır ve bileşik fiil değildir.

Not: Yeterlik fiilinin bazı kullanımları, yeterlilik değil olasılık anlamı taşır. Olasılık anlamının olumsuz kullanımında da “bilmek” fiilinin düşmediği görülür.

Onlar, yarın Ankara’ya gidebilir.

Onlar, yarın Ankara’ya gitmeyebilir.

b. Tezlik Eylemi (fiil + ivermek)

Cümlede bildirilen fiilin acele, çabuk bir biçimde gerçekleştiğini ifade eder.

*Bir gün içinde bütün işleri **bitiriverdi**.*

*Yarına kadar bu ödevleri de **yazıver**.*

*Dün gece elektrikler **kesiliverdi**.*

*Çocuklar bugün de **oynamayıversin**.*

Not: Tezlik fiilinin olumsuzu iki şekilde yazılabilir.

*Onun hatalarını bazen **görmeyiver**.*

*Onun hatalarını bazen **görüverme**.*

c. Sürerlik Fiili (fiil + ekalmak, edurmak, egelmek)

Cümlede bildirilen fiilin devamlı bir şekilde yapılmakta olduğunu ifade eder.

*Bu alışkanlıkları bu yaşına kadar **süregeldi**.*

*Siz evde **bekleyedurun**, birazdan çıkarız.*

*Küçük çocuk, ablasının arkasından **bakakaldı**.*

d. Yaklaşma Fiili (fiil + eyazmak)

Cümlede bildirilen fiilin gerçekleşmeye yaklaştığını ama gerçekleşmediğini ifade eder. Yani cümleye “az kalsın”, “neredeyse” anlamı katar. Yaklaşma bileşik fiili günümüz Türkçesinde sık kullanılmamaktadır.

*Geçen haftaki kazada bütün ailesi **öleyazdı**.*

*Elimdeki vazo, balkondan **düşeyazdı**.*

3. Anlamca Kaynaşmış Bileşik Fiil

Bir veya birden fazla ismin bir fiille bir araya gelmesiyle oluşan bileşik fiildir. Bu bileşik fiillerde bulunan fiiller gerçek anlamından uzaklaşır, diğer sözcüklerle kaynaşarak yeni bir fiili karşılar.

*Arkadaşım öğretmenden **söz istedi**.*

Bu cümlede “istemek” fiili tek başına bir eylemi karşılamamaktadır. Yanındaki “söz” sözcüğüyle birlikte anlamca kaynaşır “konuşmak için izin almak” anlamında bir fiili karşılamaktadır. Bu yüzden bu cümledeki fiil “söz istemek” fiilidir.

*Bu öğrenciler iyice **gözden düştü**.*

*Bu işlere **kafa yormalısın**.*

*Öğrenciler anlatılanlara **kulak kesildi**.*

*Onların bu işi yapamayacağını **ileri sürdü**.*

*Onun şiirleri bu şiirler yanında **sönük kaldı**.*

Not: Bazı anlamca kaynaşmış bileşik eylemlerde bütün sözcükler, gerçek anlamlarından uzaklaştığı için bu sözcükler bitişik yazılır.

varsaymak, öngörmek, vazgeçmek...

Not: Bazı eylemler, anlamca kaynaşmış bileşik eylemlerle karıştırılabilir. Bunları ayırt etmek için cümlelerin anlamına dikkat etmek gerekir.

*Kardeşini kötü durumdan kurtarmak için **elini oynatmadı**.*

*Felç geçiren hasta bugün **elini oynatmadı**.*

Birinci cümlede “elini”, “oynatmamak” sözcükleri anlamca kaynaşarak “hiçbir girişimde bulunmamak” anlamında kullanılmıştır. Yani bileşik bir eylemdir. İkinci cümlede ise “el” ve “oynatmamak” sözcükleri gerçek anlamda kullanılmıştır. Yani bu cümlede bileşik eylem yoktur.

FIİLİMSİLER (EYLEMSİLER)

FIİLİMSİ: Fiillerden türemiş olmakla birlikte bir fiil gibi çekimlenemeyen olumlu, olumsuz şekilleri yapılabilen ve cümlede **isim, sıfat, zarf** gibi görevlerde kullanılan sözcüklerdir.

FIİLİMSİLERİN ÖZELLİKLERİ

- Fiil kip ve kişi eklerini almazlar, yani fiiller gibi çekime girmezler.
- Fiilimsilerin olumsuzu yapılabılır.
- Fiilimsiler isim çekim eklerini alabilirler.
- Fiilimsiler cümlede doğrudan yüklem olamazlar. Yüklem olabilmeleri için ek fiil almaları gerekir.
- Fiilimsiler, bulundukları cümleyi birleşik yapıya hale getirir.
- Fiilimsiler birleşik cümlelerde yan cümle kurarlar.
- Fiilimsi ekleri yapım ekidir.

1. İSİM FİİL (MASTAR)

Fiillere getirilen “-ma / -me, -mak / -mek, -ış / -iş / -uş / -üş” ekleriyle yapılır. Bu ekleri, aklımızda daha kolay kalması için “-iş, -me, -mek” veya “-ma, -ış, -mak” şeklinde kodlayabiliriz.

Bu ekler fiillere gelerek onları cümle içinde “isim” yaparlar. İsim-fiiller, fiillerin isim gibi kullanılabilen şekilleridir.

-ma -y- ı - mak

*Onunla tanışmayı ben de istiyorum.

*Şiir okuyuşuna herkes hayran kaldı.

*Balık tutmak bir yetenek işidir.

UYARI

İsim fiil eki almış olmasına rağmen zamanla kalıplaşarak bir varlığın veya kavramın adı haline gelmiş sözcükler vardır. Bunlar fiilimsi olarak kabul edilmezler.

Bahçedeki **kazma** herhalde kaybolmuş.

Masadaki **dolma** çok güzel görünüyor.

Danışmada beklediğini söyledi.

Elindeki **çakmak** ile oynaması annesini tedirgin etti.

Her gün **dondurma** yersen çok hasta olabilirsin.

Kötü hava şartları sebebiyle tüm **uçuşlar** iptal edilmiş

2. SIFAT FİİL (ORTAC)

Fiillere getirilen “-an (-en), -ası (-esi), -maz (-mez), -ar (-er / -ır / -ir / -r), -dık (-dik / -duk

/-dük), -acak (-ecek), -mış (-miş / -muş / -müş)” ekleriyle yapılır. Bu ekleri, aklımızda daha

kolay kalması için “-an,-ası,-mez,-ar,-dik,-ecek,-miş” şeklinde kodlayabiliriz. Çoğu zaman sıfat görevinde kullanılırlar. Varlıkları niteledikleri için sıfat, yan cümlecik kurdukları için de fiil sayılan kelimelerdir.

An ası mez ar dik ecek miş

- **Yaralanan** yolcular hastaneye kaldırıldı.
- Bu **kırılasi** ellerinle mi vurdun minicik yavruya?
- **Dönülmez** akşamın ufkundayız, vakit çok geç.
- İnandır bir olay değil **yaşadığımız**.
- Akşama kadar **aramadık** yer bırakmamışlar.
- **Sararmış** yapraklar her tarafı kaplamış.

UYARI: Bazı sözcükler, sıfat-fiil eklerini alarak kalıcı isim olur. Fiilimsi özelliğini kaybeder.

Adlaşmış sıfatlar denir.

Yakacak sıkıntısını bu yıl da çekeceğiz.

3. ZARF FİİL (BAĞ FİİL - ULAC

Fiillere getirilen “-**ken**, -**alı** (-eli), -**madan** (-meden), -**ince** (-ınca / -unca / -ünce), -**ip** (-ıp /

-up / -üp), -**arak** (-erek), -**dıkça** (-dikçe / -dukça / -dükçe / -tıkça / -tikçe / tukça / -tükçe), -

e... -e (-a... -a), -**r... -maz** (-r... -mez), -**casına** (-cesine), -**meksizin** (-maksızın), -**dığında** (-diğinde

/ -duğunda / -dügünde / -tığında / -tiğinde / -tuğunda / -tüğünde)” ekleriyle oluşturulan

sözcüklerdir. Birleşik bir cümlede iki cümleyi bağladıkları için bağlaç; özne, nesne, tümleç

aldıkları için fiil sayılan kelimelerdir. Bağ fiillere “ulaç” da denir. Çekim ekleri almazlar.

Cümlede zarf olarak kullanılırlar.

Kenyalı asiye ince ipi araklamadıkça madene giremez.

- Dereyi **görmeden** paçaları sıvama.
- El, elin eşeğini türkü **çağırarak** arar.
- Kol **kesilirken** parmak acımaz.
- Çocuklar, **konuşa konuşa** yanımızdan geçtiler.
- İçeri **girer girmez** konuşmaya başladı.
- O mahalleden **ayrılalı** tam üç yıl olmuş.
- **Konuşarak** halletmeliyiz bütün problemleri.
- **Küçükken** güle oynaya okula giderdik.
- Sizinle İstanbul’a **gelince** görüşürüz.
- Ders **çalışırken** uyuyakalmışım.